

مطالعه نقش مداخله‌گرایانه سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی در تأثیرگذاری**فرآیند جامعه‌پذیری بر دین‌داری؛ مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه تبریز**

محمد عباس‌زاده*

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۳/۲۷

مجتبی میرزایی**

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۶/۰۶

چکیده

دین‌داری پدیده‌ای است که از همان ابتدای پیدایش انسان‌ها در روند تحول جوامع تأثیرگذار بوده است و به موضوعی اساسی و مهم در روند زندگی افراد تبدیل شده است. امروزه نیز دین‌داری به‌عنوان عاملی مؤثر در جنبه‌های مختلف زندگی شناخته شده است لذا مقاله حاضر در نظر دارد آن را با توجه به فرآیند جامعه‌پذیری افراد و همچنین بررسی نقش عوامل اجتماعی و روان‌شناختی در این ارتباط به بررسی میزان دین‌داری بپردازد. جامعه آماری تحقیق را کلیه دانشجویان دانشگاه تبریز در تمامی مقاطع در سال تحصیلی ۹۳-۹۲ تشکیل می‌دهد که از بین آن‌ها، ۴۰۲ نفر با استفاده از نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی انتخاب، و داده‌ها جمع‌آوری شد. برای تحلیل داده‌ها از ضریب همبستگی پیرسون و آزمون آنالیز واریانس و آزمون تی و تحلیل مسیر استفاده شده است. نتایج تحقیق حاضر نشان داد که بین سرمایه اجتماعی، سرمایه روان‌شناختی و جامعه‌پذیری با دین‌داری دانشجویان رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد؛ یعنی با افزایش هر یک از متغیرهای سرمایه اجتماعی، سرمایه روان‌شناختی و جامعه‌پذیری می‌توان به افزایش میزان دین‌داری دانشجویان کمک نمود. علاوه بر این، نتایج بیانگر وجود ارتباط مثبت و معنی‌داری بین ابعاد دین‌داری (تجربی، مناسکی و پیامدی) و ابعاد متغیرهای سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی بود. نتایج تحقیق همچنین میانگین نمره دانشجویان را برای دین‌داری، متوسط رو به بالا ارزیابی نمود. بعد تجربی بیشترین میانگین را در بین ابعاد دین‌داری به خود اختصاص داده است. همچنین بر اساس نتایج تحقیق، دین‌داری بیشتر از همه از متغیر سرمایه اجتماعی متأثر است. بعد از آن نیز متغیرهای جامعه‌پذیری و سرمایه روان‌شناختی به ترتیب بیشترین نقش را در تبیین متغیر وابسته دارند. نتیجه تحلیل مسیر صورت گرفته نیز نشان داد که متغیر جامعه‌پذیری به‌صورت مستقیم ۰/۱۸ درصد بر متغیر وابسته و از طریق سازه‌های سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی ۰/۱۴ درصد و در کل نیز حدود ۰/۳۲ درصد بر میزان دین‌داری تأثیر گذاشته است. این نتایج همچنین بیانگر تأثیر مستقیم ۰/۴۰ درصدی متغیر سرمایه اجتماعی و ۰/۰۹ درصدی متغیر سرمایه روان‌شناختی بر میزان دین‌داری بوده است.

واژگان کلیدی

دین‌داری، سرمایه اجتماعی، جامعه‌پذیری، سرمایه روان‌شناختی، دانشجویان

m.abbaszadeh1@yahoo.com

* دانشیار جامعه‌شناسی دانشگاه تبریز

m_mirzaie1990@yahoo.com

** دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه تبریز

طرح مسئله

دین^۱ از مهم‌ترین مفاهیم تاریخ بشری است که در تمام جوامع و در همه مراحل تاریخی زندگی بشری نقش مهم و مؤثری ایفا نموده است. تجربه تاریخی زندگی بشر، به‌خصوص در دوران مدرن حیات انسان به‌خوبی نشان داده است که دین جزئی جدانشدنی از وجود نسل بشر بوده است (احمدی، ۱۳۸۸، ص ۱۸). دین به‌منزله یک پدیده انسانی و اجتماعی امری بسته‌شده به یک مقطع زمانی نیست و بستگی نیرومندی با یکایک وجوه فرهنگی، سیاسی و اقتصادی دارد (جلالی مقدم، ۱۳۷۹، ص ۱۱). از دیدگاه جامعه‌شناسی، دین به‌عنوان یک نماد اجتماعی دارای کارکردهای اساسی مانند انضباط، انسجام و خوشبختی آفرینی در نظر گرفته می‌شود که نبود آن بقای جامعه را مخدوش می‌کند (رضادوست و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۳). دین با خصیصه‌ای فردی و اجتماعی، از ارزش‌ها و قواعد اجتماعی پشتیبانی می‌کند و جهت دهنده و مظهر قدرت جامعه و انسان، بسترساز ارتباطات انسانی و موجب ثبات، استمرار و همبستگی جامعه است (تنهایی، ۱۳۹۰، ص ۵).

امروزه نیز اهمیت مذهب در جامعه بر هیچ‌کس پوشیده نیست، تأثیری که مذهب در حفظ و بقاء نظام اجتماعی دارد و همچنین نقش مذهب در تقویت همبستگی بین اعضاء جامعه، توجه جامعه شناسان را به خود جلب کرده است (آزاد ارمکی و گزلی‌زاده، ۱۳۹۱، ص ۱۳). به‌علاوه در جامعه ما که یک دگرگونی و تحول بزرگ دینی را همراه خود دارد و عوامل متعددی از درون و بیرون بر میزان و چگونگی پای بندی اعضاء آن به دین مؤثرند، مطالعه و بررسی و شناخت این عوامل و چگونگی تأثیرگذاری آن‌ها بسیار ضروری می‌نماید (مهدوی، ۱۳۷۸، ص ۶۶). دین‌داری^۲، جلوه و مصداق دین است و برای آنچه در واقعیت وجود دارد، ضروری است که به دین‌داری پرداخته شود؛ بنابراین با توجه به وابستگی وجوه فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و تأثیرپذیری دین از محیط اجتماعی و فرهنگی و جایگاه دین به‌عنوان یکی از نهادهای مهم اجتماعی، لازم است که پژوهش‌های کمی و کیفی بسیاری در این زمینه انجام شود (رضا دوست و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۴). در این پژوهش نیز سعی شده است تا عوامل

مؤثر بر میزان دین‌داری دانشجویان مورد بررسی قرار گرفته و مؤثرترین عوامل نیز مشخص گردند.

مبانی نظری

یکی از چالش‌های جدی و مهم نظری و عملی که از آغاز پیدایش دوره مدرن مطرح بوده و همچنان نیز ادامه دارد مربوط به نقش و جایگاه دین در این دوره و کیفیت ارتباط و تعامل آن با سایر نهادهای اجتماعی است. انسان دین‌ورز قدمتی دیرینه دارد. تجربه نشان داده که مادی‌گرایی همیشه در ایجاد شادی و احساس خوشبختی موفق نبوده و باعث به خطر انداختن سلامت روانی و جسمانی افراد می‌شود. برخی اندیشمندان معتقدند معنویت، در موضوع کامیابی و توفیق در حیات، خود را هم‌ارز تعقل اثرگذار نشان می‌دهد. اقبال فراوان اندیشمندان بزرگ به این جنبه شخصی عمیق در زندگی انسان و کم‌رنگ نشدن این احساس درونی به‌رغم زندگی مدرن امروزی، سبب کنجکاوی در بررسی ارتباط و تأثیر آن بر ابعاد مختلف زندگی بشر شده است (خدایاری و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۸). دانشمندان مختلف با توجه به شرایط اجتماعی و فرهنگی و همچنین زمینه علمی و تخصصی خاص خود تعاریف مختلفی از دین ارائه نموده‌اند (مهدوی، ۱۳۷۸، ص ۶۷). لذا تنوع موجود در این تعاریف، مرتبط با زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی و درک و فهم افراد از دین است (Kucukcan, 2000).

دین در لغت به معنای قید و بند، الزام، تعهد، تکریم، تقدیس، شریعت، مذهب، ورع، اطاعت، پاداش انقیاد، خضوع، پیروی، تسلیم و جزاست (ربانی و گنجی، ۱۳۸۷، ص ۴۲). معنای اصطلاحی آن نیز مجموعه عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی است که برای اداره امور جامعه انسانی و پرورش انسان‌ها باشد. آنگاه که همه این مجموعه حق باشد دین را دین حق یعنی دینی که عقاید، اخلاق و قوانین و مقررات آن از طرف خداوند نازل شده، می‌نامند. در قرآن از آن به دین الله و دین الحق یاد شده است (اکبری، ۱۳۸۴، ص ۹۳).

از دید دورکیم^۳ دین عبارت است از تقسیم جهان به دو دسته نمودهای مقدس و غیر مقدس (نازک تبار و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۲۳۴). دورکیم دین را بیان ارزش‌های

اخلاقی یک اجتماع و باور داشت‌های دسته‌جمعی آن می‌داند (امام‌جمعه‌زاده و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۱۱). پترسون^۴ و همکارانش نیز دین را مجموعه‌ای از اعتقادات، احساسات و اعمال فردی یا جمعی می‌دانند که حول مفهوم حقیقت غایی یا امر مقدس سامان یافته است (فقیهی و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۴۲). ماکس وبر^۵ دین را مجموعه‌ای از پاسخ‌های پیوسته به معماهای هستی - تولد، بیماری یا مرگ - می‌داند که جهان را معنادار می‌سازد (کلاکی، ۱۳۸۷، ص ۱۰۹). به گفته او دین می‌تواند شبکه اعتمادی در بین افراد ایجاد کند که برای روابط تجاری و مبادله اقتصادی نیز ضروری باشد (کتابی و همکاران، ۱۳۸۳، ص ۱۷۶). فریزر^۶ نیز در تعریف خود از دین برای آن کارکرد مسالمت‌آمیز، تسکین و دلجویی را در نظر می‌گیرد (Harrison, 2006, p.5).

در تعریف دیگری، آیت‌الله جوادی آملی دین را مجموعه عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی می‌داند که برای اداره فرد و جامعه انسانی و پرورش انسان‌ها از طریق وحی و عقل، در اختیار آنان قرار داده شده است (ادیب بهروز، ۱۳۸۹، ص ۳۷). در نهایت دین عبارت است از احساس اعتقاد به قوای لاهوتی و ماوراء طبیعی و رعایت یک سلسله قواعد اخلاقی در زمینه ارتباط با خود، سایر بندگان و خدا و انجام مناسک عبادی در جهت کسب تقرب خالق و جلب رضایت او به‌منظور تعالی روح (ربانی و گنجی، ۱۳۸۷، ص ۴۲).

اما برای بررسی وضعیت دین در یک جامعه، تعریف مفهوم دین‌داری، تعهد مذهبی (Azam, 2010, p.178)، تدین (امام‌جمعه‌زاده، ۱۳۸۹، ص ۱۱) یا پابندی دینی (رضا دوست و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۹) در تحقیق حاضر لازم شده است. دین‌داری از جنبه‌های مهم دین است که اغلب به‌عنوان شدت اعتقادات مذهبی و مشارکت در آن تلقی می‌شود (Zhang, 2008, p.236). در واقع دین‌داری صفت و حالت انسان درباره دین است؛ و به عبارتی دین‌داری حاصل و نتیجه همان برداشتی است که از دین ارائه می‌شود (امام‌جمعه‌زاده، ۱۳۸۹، ص ۱۱).

سرمایه اجتماعی و دین‌داری

در میان عناصری که در جامعه سرمایه اجتماعی را به وجود می‌آورند و یا حتی خود به‌عنوان سرمایه اجتماعی قلمداد می‌گردند، دین را نباید نادیده انگاشت (گنجی و هلالی ستوده، ۱۳۹۰، ص ۱۰۳). دین یکی از عوامل سازنده کارکردهایی است که سرمایه اجتماعی به‌نوعی آن‌ها را داراست. افراد برحسب دین و مذهبی که دارند ممکن است منشأ مشارکت باشند، مانند حضور و فعالیت در امور مساجد، تکایا، کلیسا و اماکن و مراسم مذهبی (امین بیدختی و شریفی، ۱۳۹۱، ص ۲۱)؛ و حتی به گفته وبر: مذهب می‌تواند شبکه اعتمادی در بین افراد ایجاد کند که برای روابط تجاری و مبادله اقتصادی نیز ضروری باشد (ربانی و گنجی، ۱۳۸۷، ص ۴۹). کورین اسمیت^۷ (۲۰۰۳) نیز ماهیت سرمایه اجتماعی ایجادشده از طریق دین را در مقایسه با سایر انواع سرمایه از نظر کمی و کیفی متمایز می‌داند و معتقد است سرمایه اجتماعی مذهبی از نظر کمیت، پایداری، دامنه و ظرفیت موجود در آن، به‌مراتب بیشتر و وسیع‌تر از دیگر انواع سرمایه است. در یک بیان کلی دین‌داری و شرکت در مراسم و آیین‌های مذهبی می‌تواند موجب ترویج و استحکام عقاید، ارزش‌ها و هنجارهایی شود که تشکیل سرمایه اجتماعی را ترغیب می‌کنند (افشانی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۲۶۳)؛ بنابراین با توجه به نکات فوق چنین می‌نماید که رابطه بین نهادهای اجتماعی دین و شبکه‌های ارتباطی افراد، توجه جامعه‌شناسان زیادی را به خود جلب کرده است و پیام‌هایی که آن نهادها به افراد جامعه ارسال می‌دارند و نظام‌هایی که فراهم می‌کنند و شبکه‌های اجتماعی که ایجاد می‌نمایند، همگی می‌تواند به‌عنوان منشأ و مبنایی در جهت ایجاد سرمایه اجتماعی عمل کنند. در این جهت مایرز^۸ بیان می‌دارد که دین می‌تواند به‌گونه‌ای محسوس به بهبود کیفیت روابط خانوادگی کمک نماید و به‌عنوان عاملی در جهت ایجاد سرمایه اجتماعی، گام بردارد (علیزاده اقدم و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۴۱). لوین و الیسون^۹ معتقدند که دین‌داری از طریق مکانیسم پیوندهای اجتماعی و حمایت رسمی و غیررسمی به سلامت مثبت جامعه منجر می‌شود. آن‌ها بیان می‌کنند که حداقل بخشی از روابط مشاهده‌شده بین اهتمام دینی و سلامت روانی، ناشی از نقش جماعت‌ها و گروه‌های دینی در فراهم کردن پیوندها و حمایت‌های اجتماعی برای مؤمنین می‌باشد (مهدوی و

رحمانی خلیلی، ۱۳۸۷، ص ۱۵). کاندلند^{۱۰} نیز مطرح می‌سازد که دین از طریق ایجاد شبکه‌های اجتماعی و خانوادگی، ارتباط با سایر هم‌نوعان، وظیفه‌شناسی، احترام نسبت به دیگران، صداقت و اعمال هنجارهای همبستگی، می‌تواند مبنای سرمایه اجتماعی قلمداد گردد. مذهب یک نیروی وحدت‌بخش است و حتی شاید بتوان گفت که خود به‌عنوان سرمایه اجتماعی در جامعه می‌تواند قلمداد گردد (ربانی و طاهری، ۱۳۸۸، ص ۱۰۳).

جامعه‌پذیری و دین‌داری

جامعه‌پذیری فرآیند ترسیخ آداب و رسوم یک جامعه به‌منزله جنبه آیینی^{۱۱} و رفتارهای اجتماعی^{۱۲} آن و گام عمده‌ای در روند فرهنگ‌سازی قلمداد می‌شود که دربرگیرنده سنت‌ها، عادات، آداب، آیین‌ها، جشن‌ها، اعیاد، جشنواره‌ها و مراسمی است که موجب تقویت انسجام اجتماعی و ارتقای حس وحدت در جامعه می‌شوند (دهشیری، ۱۳۸۸، ص ۱۹۶). برخی از جامعه‌شناسان معتقدند که افراد در فرآیند جامعه‌پذیری و تطابق^{۱۳} و تحت فشارهای غیررسمی و نامحسوس اجتماعی از ناحیه خانواده و گروه‌های نخستین، در مسیر دین‌داری قرار می‌گیرند. دین‌دار شدن در این روند، از مشارکت در مناسک و شعائر جمعی آغاز می‌شود و به‌تدریج به دیگر عرصه‌های دین‌داری تسری می‌یابد. بدین طریق افراد با ابعاد مختلف دین جامعه خویش آشنا می‌شوند و با آن‌ها مأنوس می‌گردند و ضمن درونی‌سازی، با وجوه و عناصر عمیق‌تر آن نیز پیوند می‌یابند و به مراحل بالاتری از دین‌داری ارتقاء پیدا می‌کنند. مسیر اکتساب بر پایه فرآیندهای عام جامعه‌پذیری و تطابق، به چیزی غیر از آموزش‌های رسمی دینی اشارت دارد که نوعاً پس از ورود به سلک دین‌داران و برای تکمیل آگاهی‌های دینی به اجرا درمی‌آید و قصد و اراده طرفین ماجرا در آن، مشخص و کاملاً دینی است (شجاعی زند، ۱۳۹۱، ص ۸۱). در همین زمینه مید از نظریه‌پردازان مهم مکتب کنش متقابل، «خود» را واقعیتی می‌داند که در جریان تجارب و فعالیت‌های اجتماعی شکل می‌گیرد، از این‌رو خود از نظر مید، دارای خصلت مضاعف عینیت یافتن به‌صورت یک شیء است و مورد قضاوت دیگران قرار می‌گیرد. علاوه بر آن مید، مفهوم «خود» را به دو بخش فاعلی و

مفعولی تقسیم می‌کند تا بین هویت فردی و اجتماعی شخص تمایز قائل شود. مید نگرش دینی را ناشی از انگیزه ذاتی برای مراودت می‌داند. این انگیزه موجب نوعی گرایش و توانایی انسان می‌شود که او را به سوی گسترش حوزه ارتباطات خود با مردم می‌کشاند و همین امر موجب می‌شود که آیین‌های دینی گسترش یابند که این خود به عمومیت یافتن امر دینی منجر می‌گردد (لهسائی زاده و همکاران، ۱۳۸۳، ص ۳۹). از نظر دورکیم نیز دین، زبان مشترک اخلاقی جامعه و امری است که در تثبیت اوضاع نقش دارد. وی به‌عنوان جامعه‌شناس معتقد بود که جامعه برای بقا باید در درون فرد آحاد خود حضور داشته باشد و این دین بود که در درون افراد، احساس الزامی اخلاقی نسبت به مصالح اجتماعی پدید می‌آورد، بنابراین مکانیسمی بود که سامان اجتماعی را حفظ می‌کرد و یک نیاز اجتماعی محسوب می‌شد (امام زمانی و فولادیان، ۱۳۹۱، ص ۳۵).

دین‌داری و سرمایه روان‌شناختی

دین از عوامل مهم و تأثیرگذار در سلامت روان است. دین چهره جهان را در نظر فرد دین‌دار دگرگون می‌سازد و طرز تلقی او را از خود، خلقت و رویدادهای پیرامون تغییر می‌دهد. فرد دین‌دار خود را تحت حمایت و لطف همه‌جانبه خداوند، بزرگ‌ترین نیروی موجود می‌بیند و بدین ترتیب احساس اطمینان و آرامش و لذت معنوی عمیقی به وی دست می‌دهد (چراغی و مولوی، ۱۳۸۵، ص ۲). به باور روانشناسان دعا، نماز و داشتن ایمان محکم، تشویش، نگرانی، یاس و ترس را برطرف می‌سازد. قرآن کریم می‌فرماید: «الا بذكر الله تطمئن القلوب» آگاه باشید که با ذکر و یاد خدا، دل‌های شما آرامش می‌یابد و احساس امنیت می‌کنید (شعاع کاظمی و مؤمنی جاوید، ۱۳۹۰، ص ۱۷۷).

آلبورت^{۱۴} معتقد است که احساسات دینی نه ماهیتی صرفاً عقلانی دارند و نه کاملاً غیرعقلانی. بلکه بیشتر تلفیقی از احساس و تفکر منطقی است. در واقع دین‌داری، فلسفه‌ای از زندگی برای فرد ارائه می‌کند که نه تنها ماهیتی عقلانی دارد بلکه به لحاظ احساسی و هیجانی نیز ارضاء کننده است؛ بنابراین وی نتیجه می‌گیرد که تمام ادیان

بزرگ دنیا نوعی جهان‌بینی برای پیروان خود به ارمغان می‌آورند (جی واتسن، ۱۳۷۷، ص ۵۵). از طرفی ارزش‌های مذهبی و مشارکت در یک گروه مذهبی عزت نفس مثبت و خودکارآمدی را افزایش می‌دهد (هدایتی و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۱۲۴) و با فراهم ساختن یک دیدگاه اسنادی سازنده به افراد در یافتن معنا و هدف زندگی کمک می‌کند (دباغی، ۱۳۸۸، ص ۲). عزت نفس، زاییده زندگی اجتماعی و ارزش‌های آن است و در تمامی فعالیت‌های روزانه انسان جلوه‌گر است و از مهم‌ترین جنبه‌های شخصیت و تعیین‌کننده ویژگی‌های رفتاری انسان است (شعاع کاظمی و مؤمنی جاوید، ۱۳۹۰، ص ۱۷۳). بر همین اساس افرادی که از عزت نفس بالاتری برخوردار هستند به راحتی می‌توانند با تهدیدها و وقایع اضطراب‌آور زندگی، بدون تجربه برانگیختگی منفی و ازهم‌پاشیدگی روانی رویارویی کنند (شعاع کاظمی و مؤمنی جاوید، ۱۳۹۰، ص ۱۷۴). علاوه بر این مشاهدات تجربی نشانگر آن است که توکل به خدا باعث ایجاد جرئت، افزایش انگیزه، اعتماد به نفس، میزان ریسک‌پذیری، خوش‌بینی و موارد دیگر در افراد می‌گردد. همچنین باعث کاهش اضطراب و افسردگی و در درمان بسیاری از وسواس‌های فکری، روشی نافذ و کاراست (صدری و همکاران، ۱۳۸۴، ص ۹۸). در همین راستا، راجرز^{۱۵}، مازلو و بندورا^{۱۶} بر رابطه دین‌داری و جنبه‌های گوناگون سلامت روانی تأکید می‌کنند. یونگ^{۱۷} نیز معتقد است که افراد به دلیل انحراف از زندگی مذهبی دچار بیماری روانی می‌شوند (قربانعلی پور و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۶۴).

جامعه‌پذیری، سرمایه‌های روان‌شناختی و اجتماعی

صاحب‌نظران دیدگاه روان‌شناختی، جامعه‌پذیری را به معنای روند یادگیری در انسان می‌دانند و آن را فرآیندی غیرعقلانی و بازتابی عنوان می‌کنند (زین‌آبادی، ۱۳۸۶، صص ۲۱۰-۲۰۹). به عقیده این صاحب‌نظران، سرمایه روان‌شناختی دارای توانایی بالقوه‌ای برای تسهیل فرآیند جامعه‌پذیری است؛ چراکه افراد مثبت‌گرا دارای سرمایه روان‌شناختی به تغییر با دید مثبتی می‌نگرند و آن را یک مانع نمی‌دانند، بلکه به‌عنوان یک چالش با آن برخورد می‌کنند. این افراد به دلیل امید و خودکارآمدی^{۱۸} که دارند، هرگز در برابر ناملایمات تسلیم نمی‌شوند، اینان از تجربیات گذشته خود کمک

می‌گیرند و مسیر جامعه‌پذیری و پذیرفتن تغییر را سریع‌تر و با تجربه بیشتر طی می‌کنند و بعد از برخورد با مانعی سریعاً بر خود مسلط شده و کمتر وقت و انرژی خود را هدر می‌دهند (دعایی و حسن‌زاده، ۱۳۹۱، ص ۶۰). برخلاف روانشناسان که تلاش می‌کنند تا اجتماعی شدن و یادگیری فرد را بیشتر تحت تأثیر عوامل درونی و روانی بدانند، جامعه‌شناسان، یادگیری و اجتماعی شدن فرد را فرآیندی جمعی و ناشی از اهداف، علایق و تأثیرات زندگی جمعی می‌دانند (زین‌آبادی، ۱۳۸۶، ص ۱۹۱). صاحب‌نظران این دیدگاه، جامعه‌پذیری را نوعی فرآیند کنش متقابل تعریف می‌کنند که در خلال آن، فرد عناصر اجتماعی و فرهنگی محیط خود را فرامی‌گیرد و تحت تأثیر تجارب و متغیرهای اجتماعی، آن را با شخصیت خود یگانه می‌سازد. تکیه این تعریف بر نقش کنش متقابل است که در آن آگاهی و اراده فرد برجسته می‌نماید (گائینی، ۱۳۸۴، ص ۴۲). به باور نظریه‌پردازان مکتب کنش متقابل، افراد دارای یک هسته اولیه «خود» می‌باشند که از ویژگی‌های فردی و جامعه‌پذیری تشکیل شده است. ویژگی‌های فردی که شامل ویژگی ظاهری، ویژگی روانی و میزان اعتمادبه‌نفس است، از راه تفسیر فرد از کنش خود و تفسیر دیگران از کنش فرد و توانایی ایفای نقش‌های گوناگون باعث ایجاد خودهای متعدد و انگیزه برای کنش بعدی می‌شود و در نهایت بر عزت نفس فرد تأثیر می‌گذارد. ویژگی جامعه‌پذیری نیز که باعث کثرت محیط اجتماعی، از یک سو و تنوع مراجع، از سوی دیگر می‌شود که این دو باعث ایفای نقش‌های متعدد، ایجاد خودهای متعدد و رفتار مطابق با محیط‌های گوناگون می‌شوند، بنابراین این عامل‌ها بر میزان انگیزه برای کنش بعدی فرد مؤثر بوده و در نتیجه عزت نفس فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهند (موحد و دسترنج، ۱۳۸۹، ص ۶۸). از طرفی در تعامل با دیگران است که رشد و تکامل روابط اجتماعی ممکن می‌شود؛ زیرا رشد اجتماعی مستلزم عضویت در گروه‌های اجتماعی و هماهنگی با آنها در پیروی از هنجارها و موازین سلوک اجتماعی آنان است. عضویت در گروه و تعامل با دیگران، فرصت‌هایی را در اختیار افراد قرار می‌دهد که زمینه‌های فرآیند اجتماعی شدن آنان را فراهم و آسان می‌کند (حسامی، ۱۳۸۸، ص ۳۹). علاوه بر این در شبکه‌های اجتماعی، هدف این است که افراد متوجه نیات و اغراض جامعه شده و با ایجاد اشتراکات و علقه‌هایی میان وسایل و آرزوهای

افراد و اهداف جامعه، پیوندهای ناگسستنی میان این دو ایجاد نمایند. در این شبکه روابط، ارتباطات، بایستی به صورت پیوسته، عاطفی و گرم و بر اساس تعهدات بوده و متقاعدسازی افراد، بر اساس گفت‌وگو و مفاهمه در مورد انتظارات جامعه انجام گیرد. در این شبکه روابط، افراد با ارزش‌های اجتماعی و ضرورت احترام گذاردن به آن‌ها آشنا می‌شوند. وقتی که فرد، نزدیکی و شباهتی میان ارزش‌های خود و جامعه می‌بیند و متوجه می‌شود که تحقق ارزش‌های فردی‌اش در گرو تحقق ارزش‌های اجتماعی است، هیچ‌گاه ارزش‌ها و قواعد اجتماعی را زیر پا نمی‌گذارد؛ بلکه تلاش می‌کند به آن‌ها احترام گذارده و آن‌ها را حفظ کند (زین‌آبادی، ۱۳۸۶، صص ۲۱۰-۲۰۹).

پیشینه تجربی

با توجه به اینکه دین در جامعه ما در سطوح مختلف آن نفوذ پایداری دارد و در شکل‌دهی به کنش‌های افراد مؤثر است، دانشمندان و اندیشمندان این عرصه، توجه خاصی به موضوع دین داشته‌اند؛ که در اینجا به مرور برخی دیدگاه‌ها در این زمینه اشاره می‌کنیم:

ربانی و گنجی (۱۳۸۷) در تحقیق خود به بررسی رابطه دین‌داری با سرمایه اجتماعی پرداختند و پس از کنکاش در مسائل تحقیقی و سنجش ابعاد دین‌داری و سرمایه اجتماعی به وجود رابطه معنی‌دار، مستقیم و قوی بین دو مقوله فوق رسیدند. احمدی (۱۳۸۸) در یک پژوهش پیمایشی به بررسی وضعیت دین‌داری و نگرش به آینده دین در میان نسل‌ها پرداخته است. جامعه آماری وی شهروندان ۱۸-۲۹ سال و ۴۰ سال به بالا بوده، حجم نمونه آن بر اساس فرمول کوکران ۳۶۰ نفر تعیین شده است و از طریق روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای به انتخاب حجم نمونه اقدام گردیده است. نتایج پژوهش وی نشان داد که تفاوت معنی‌داری بین دو نسل در ابعاد مناسکی و پیامدی دین‌داری و نگرش به آینده دین وجود دارد. البته تفاوت معناداری میان دو نسل در متغیرهای بعد اعتقادی و تلقی از مذهبی بودن افراد در آینده وجود ندارد. همچنین در زمینه نگرش به آینده مذهب، تلقی نسل بزرگسال منفی‌تر از نسل جوان بوده است.

در مقاله‌ای پژوهشی که به تبیین وضعیت دین‌داری دانشجویان دانشگاه اصفهان در سال ۱۳۸۳ پرداخته، محقق بر اساس الگوی گلاک و استارک دین‌داری را به پنج بعد اعتقادی، عاطفی، مناسکی، پیامدی و دانشی تقسیم کرد و شاخص‌های هرکدام از آن‌ها را با آموزه‌های اسلامی تلفیق نموده است. یافته‌های محقق نشان داد که متوسط دین‌داری دانشجویان شاغل به تحصیل ۶۰/۷۳ درصد بوده و ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی، شناختی و مناسکی به ترتیب دارای بیشترین فراوانی در بین دانشجویان بوده‌اند. زنان، مجردان و دانشجویان مقطع کارشناسی به ترتیب دین‌دارتر از مردان، متأهلان و دانشجویان مقطع ارشد معرفی شده‌اند. این مقاله همچنین رابطه معنادار و مستقیمی را بین سرمایه اجتماعی و دین‌داری نشان می‌دهد (گنجی، ۱۳۸۳).

آزاد ارمکی (۱۳۹۱) در پژوهشی با موضوع بررسی جامعه‌شناختی مناسک و رفتارهای دینی در بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهرستان دزفول، به این نتیجه رسید که متغیرهای مستقل انسجام اجتماعی، نظارت و کنترل اجتماعی، جامعه‌پذیری دینی و تجدید حیات اجتماعی با متغیر وابسته مناسک و رفتارهای دینی دانش‌آموزان رابطه معناداری داشته‌اند. همچنین نتایج نمایانگر وجود تفاوتی معنادار در میزان مناسک دینی دختران و پسران نیز بود.

گنجی و هلالی ستوده (۱۳۸۹) در پژوهش دیگری به بررسی رابطه گونه‌های دین‌داری و سرمایه اجتماعی پرداختند. جامعه آماری موردبررسی در این تحقیق، مردم شهرستان کاشان بوده‌اند که از این بین ۳۸۳ نفر به‌عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش نشان می‌دهد که گونه‌هایی از دین‌داری که دارای عناصر جمعی هستند (همانند گونه‌های فقهی - سیاسی، مناسکی، تعهدی - تعلقی) با سرمایه اجتماعی رابطه مثبت دارند و موجب تقویت آن می‌گردند و گونه‌هایی از دین‌داری که عناصر فردی در آن‌ها غالب است (همانند گونه‌های غیررسمی، بی‌واسطه) رابطه منفی با سرمایه اجتماعی دارند.

علوی (۱۳۸۵) در پژوهشی به بررسی رفتار دینی دانش‌آموزان دبیرستان‌های کرمان و همچنین بررسی میزان ارتباط جنسیت، نوع مدرسه و پایه تحصیل دانش‌آموزان با رفتار دینی پرداخت. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ۹۲/۲ درصد دانش‌آموزان

رفتار دینی مطلوبی را از خود نشان می‌دهند و همچنین بین رفتار دینی و نوع مدرسه و جنسیت دانش‌آموزان رابطه معنی‌داری وجود دارد ولی بین رفتار دینی دانش‌آموزان و پایه تحصیلی آنان رابطه معنی‌داری وجود ندارد.

رستگار خالد (۱۳۹۲) در تحقیقی تحت عنوان سرمایه اجتماعی خانواده و دین‌داری جوانان، نقش خانواده در شکل‌دهی به گرایش‌های دینی فرزندان را مورد توجه قرار می‌دهد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، درحالی‌که بین سرمایه ساختاری خانواده با میزان دین‌داری رابطه‌ای برقرار نیست، بعد فرآیندی سرمایه خانوادگی و چهار مؤلفه اصلی آن با میزان و انواع دین‌داری رابطه دارند، در بین ابعاد اصلی دین‌داری، صرفاً دین‌داری مناسک‌گرا با سرمایه اجتماعی خانواده و ابعاد آن رابطه دارد. در بین ابعاد سرمایه خانوادگی، مشارکت و ارتباط خانوادگی بیشترین همبستگی را با میزان دین‌داری دارد. این تحقیق به‌طور کلی بر اهمیت تعاملات و انسجام روابط خانوادگی بر افزایش دین‌داری جوانان تأکید دارد.

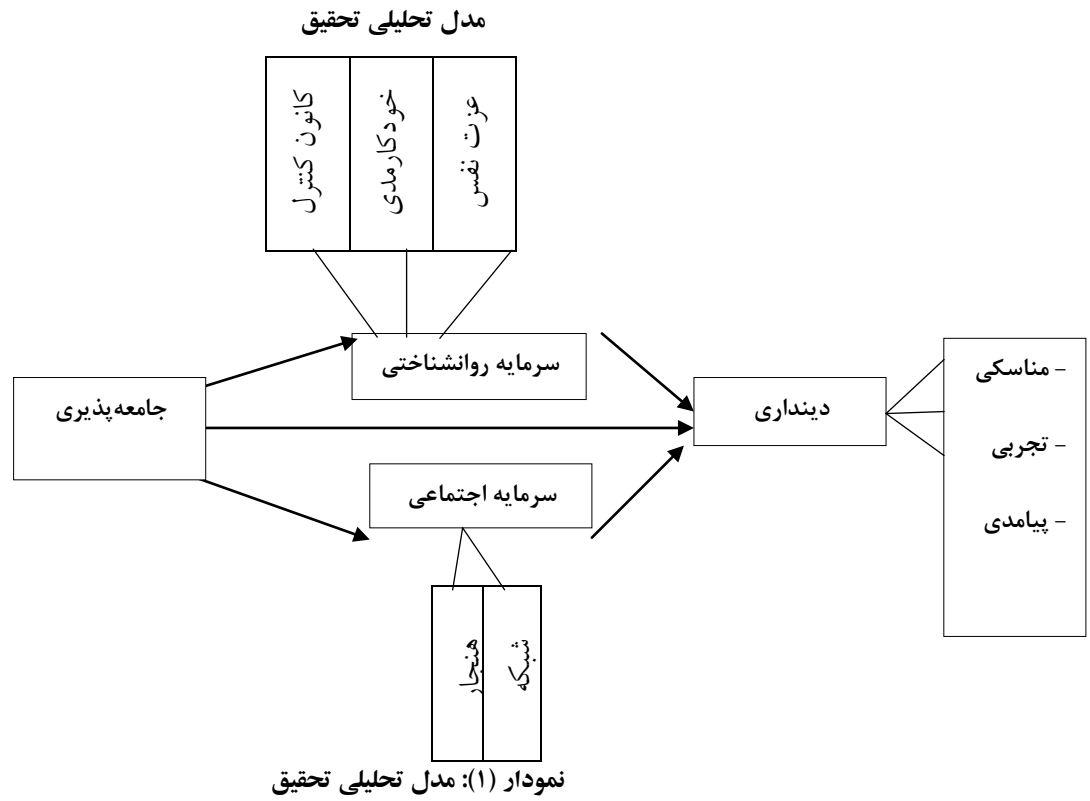
تحقیق دیگری تحت عنوان تأثیر دین‌داری در میزان انتشار نوآوری توسط اعظم^{۱۹} و همکارانش (۲۰۱۰) انجام شد. آن‌ها در این تحقیق برای سنجش دین‌داری از پنج بعد آن یعنی ایدئولوژیکی (اعتقادی)، مناسکی، تجربی، فکری و پیامدی استفاده کردند. آن‌ها در این تحقیق به بررسی دو دین اصلی جهان، اسلام و مسیحیت پرداختند و به این نتایج رسیدند که در هر دو دین افزایش دین‌داری در میزان انتشار نوآوری تأثیر قابل توجهی می‌گذارد.

در مطالعه دیگری، کینگ و فورو^{۲۰} (۲۰۰۸)، به نفوذ و تأثیر مذهب بر رفتار افراد پرداختند. آن‌ها در تحقیق خود رابطه بین مذهب، سرمایه اجتماعی و چگونگی تکامل آن‌ها را بررسی نمودند. نتایج تحقیق نشان داد که مذهب بر عملکرد افراد در زندگی تأثیر می‌گذارد. همچنین اینکه افراد مذهبی‌تر نسبت به بقیه از سرمایه اجتماعی بیشتری برخوردارند به‌علاوه اینکه روند تأثیرگذاری مذهب بر رفتار افراد نیز توسط سرمایه اجتماعی صورت می‌گیرد.

پیرامون تبیین دین‌داری در راستای جمع‌بندی نظری و تجربی می‌توان گفت که وبر، کاندلند، لوین و الیسون، مید، آپورت و ... هر یک جامعه‌پذیری، سرمایه اجتماعی

و سرمایه روان‌شناختی و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده آن‌ها را برای افزایش مطلوبیت میزان دین‌داری مؤثر دانسته و بر نقش جامعه‌پذیری، سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی در متمایل ساختن افراد به سمت انجام فرایض دینی و قبول باورها و ارزش‌های مذهبی تأکید می‌کنند. نتایج تحقیقات داخلی و خارجی مختلف حاکی از این است که این متغیرها و مؤلفه‌های آن‌ها، در زمره عوامل فزونی بخش میزان دین‌داری افراد محسوب می‌شوند.

در مجموع نظریه‌ها و تحقیقات جامعه‌شناختی و روان‌شناختی، دین‌داری را در ارتباط با سرمایه اجتماعی، سرمایه روان‌شناختی و جامعه‌پذیری مطرح نموده‌اند و سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی و مؤلفه‌های آن‌ها و همچنین جامعه‌پذیری را به‌عنوان مؤثرترین عوامل معرفی می‌نمایند؛ بنابراین هدف پژوهش حاضر بررسی ارتباط هنجار اجتماعی، شبکه اجتماعی، عزت نفس، خودکارآمدی و کانون کنترل با میزان دین‌داری افراد می‌باشد. حال بر این اساس مدل تحلیلی و فرضیه‌های زیر قابل استنباط است.

فرضیه‌های پژوهش

۱. بین سرمایه روان‌شناختی و میزان دین‌داری و ابعاد آن رابطه معناداری وجود دارد.
۲. بین جامعه‌پذیری و میزان دین‌داری و ابعاد آن رابطه معناداری وجود دارد.
۳. بین سرمایه اجتماعی و میزان دین‌داری و ابعاد آن رابطه معناداری وجود دارد.
۴. میانگین دین‌داری به تفکیک مقاطع تحصیلی دانشجویان متفاوت است.
۵. میانگین میزان دین‌داری دختران و پسران دانشجویان متفاوت است.

روش‌شناسی

پژوهش حاضر از نوع پیمایشی است و با توجه به امکان استفاده از نتایج آن توسط مسئولین از نوع کاربردی محسوب می‌شود. جامعه آماری پژوهش، کلیه دانشجویان دانشگاه تبریز در سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲ در کلیه مقاطع تحصیلی می‌باشد. جامعه آماری مورد مطالعه دارای ۱۷۷۵۰ نفر دانشجو در تمام مقاطع تحصیلی می‌باشد که از این بین با استفاده از نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی ۴۰۲ نفر به عنوان حجم نمونه انتخاب شده است.

بررسی اعتبار و روایی اندازه‌گیری تحقیق

اعتبار ابزار تحقیق حاضر از نوع صوری^{۲۱} بوده و از طریق مراجعه به صاحب‌نظران مربوطه حاصل شده است. برای محاسبه روایی گویه‌های تحقیق نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردیده است. در این تحقیق برای سنجش میزان دین‌داری و ابعاد آن از ۱۳ گویه استفاده شده است. همچنین برای سنجش سرمایه اجتماعی از ۲۱ گویه، سرمایه روان‌شناختی از ۲۴ گویه و برای اندازه‌گیری میزان جامعه‌پذیری دانشجویان از ۱۶ گویه استفاده شده است.

جدول (۱): نتایج آزمون آلفای کرونباخ

متغیرها	ابعاد	آلفای کرونباخ	تعداد کل گویه‌ها
دین‌داری	بعد پیامدی	۰/۹۱	۱۳
	بعد تجربی		
	بعد مناسکی		
سرمایه اجتماعی	شبکه اجتماعی	۰/۷۷	۲۱
	هنجار اجتماعی		
جامعه‌پذیری	-	۰/۸۲	۱۶
سرمایه روان‌شناختی	عزت نفس	۰/۸۹	۲۴
	مرکز کنترل درونی		
	خودکارآمدی		

تعاریف مفهومی و عملیاتی متغیرهای تحقیق

متغیر وابسته در این تحقیق دین‌داری است. دین‌داری از جنبه‌های مهم دین است که اغلب به‌عنوان شدت اعتقادات مذهبی و مشارکت در آن تلقی می‌شود (Zhang, 2008). (p.236 در واقع دین‌داری صفت و حالت انسان درباره دین است؛ و به عبارتی دین‌داری حاصل و نتیجه همان برداشتی است که از دین ارائه می‌شود (امام‌جمعه‌زاده، ۱۳۸۹، ص ۱۱). به عبارتی دینی بودن، عنوان عامی است که به هر فرد یا پدیده‌ای گفته می‌شود که ارزش‌ها و نشانه‌های دینی در آن متجلی است. تجلی ارزش‌ها و نشانه‌های دینی بودن فرد را در نگرش، گرایش و کنش‌های آشکار و پنهان او می‌توان جست و شناسایی کرد؛ بنابراین، فرد متدین را می‌توان از دو راه شناسایی نمود: یکی، از راه پایبندی و التزام دینی‌اش و دیگری، از پیامد دین‌داری و آثار تدین در فکر، جان و عمل فردی و اجتماعی او. به‌طور کلی، دین‌داری، یعنی داشتن اهتمام دینی به‌گونه‌ای که نگرش، گرایش و کنش‌های فرد را متأثر کند (ادیب بهروز، ۱۳۸۹، ص ۳۸).

مطالعه نقش مداخله‌گرایانه سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی در تأثیرگذاری فرآیند جامعه‌پذیری... ۱۰۳

در تحقیق حاضر متغیر دین‌داری در قالب‌های تجربی، پیامدی و مناسکی موردسنجش قرار گرفته شده است.

جدول (۲): تعریف عملیاتی متغیر دین‌داری

متغیر	گویه‌ها	آلفای کرونباخ ابعاد متغیر	آلفای کل
تجربی	از انجام ندادن بعضی از فرایض دینی احساس گناه می‌کنم.	۰/۸۴۴	۰/۹۱۴
	بدون اعتقادات دینی احساس می‌کنم زندگی‌ام پوچ و بی‌هدف است.		
	بعضی وقت‌ها احساس ترس از خداوند به من دست می‌دهد.		
	دین به من احساس امنیت در برابر مرگ می‌دهد درحالی‌که چیزی غیر از آن قادر به این کار نیست.		
تقدیری	مصرف مشروبات الکلی (شراب) برای تفنن اشکالی ندارد.	۰/۷۲۹	۰/۹۱۴
	رعایت پوشش چادر برای خانم‌ها زیاد ضروری نیست.		
	در شرایط دشوار مثل فصل تابستان لازم نیست که همه روزهای ماه رمضان را روزه گرفت.		
	دعا و توسل در شفای بیماران تأثیر دارد.		
مناسکی	برای ادای نماز جماعت به مسجد می‌روم.	۰/۸۵۱	۰/۹۱۴
	در ایام ماه رمضان (چنانکه مریض یا مسافر نباشم) روزه می‌گیرم.		
	نماز می‌خوانم.		
	تا چه حد قرآن می‌خوانید؟		
	چقدر در اعیاد مذهبی و عزاداری‌ها که در مساجد و تکایا برگزار می‌شود شرکت می‌کنید؟		

سرمایه اجتماعی

مفهوم سرمایه اجتماعی^{۲۲} از جمله مفاهیم مدرن است که در گفتمان علوم اجتماعی و محافل سیاسی معاصر در سطوح مختلف استفاده شده است (افشانی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۶۰). سرمایه اجتماعی را می‌توان محیطی با مجموعه قواعد اخلاقی - اجتماعی و رفتاری دانست که به‌طور ضمنی رفتار افراد را شکل می‌دهد و کمک می‌کند تا سرمایه انسانی و سرمایه مادی و اقتصادی بتوانند در تعامل با هم به یک رشد پویا برسند. سرمایه اجتماعی بستر و فضایی است که تعامل نیروهای انسانی و استفاده این نیروی انسانی از سرمایه مادی را کم تنش و کم‌هزینه می‌کند (نازک تبار و ویسی، ۱۳۸۷، صص ۳۰-۱۲۹).

پوتنام^{۲۳} سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از مفاهیم مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها می‌داند که موجب ایجاد ارتباط و مشارکت بهینه اعضای یک اجتماع شده و منافع متقابل و گاهی مشترک آنان را تأمین می‌کند (افشانی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۲۶۴). به اعتقاد وی اعتماد و عمل متقابل اعضاء در شبکه به‌عنوان منابعی هستند که کنش‌های اعضاء را تحت تأثیر قرار می‌دهند (ریعی و صادق‌زاده، ۱۳۹۰، صص ۹-۱۹۸). خلاصه اینکه سرمایه اجتماعی دربرگیرنده روابطی در بین مردم است که به‌نوعی کنش را تسهیل می‌کند. این سرمایه تا حدی ناملموس است؛ زیرا دربرگیرنده روابط شخصی نیز بوده و می‌تواند در سطح فردی، درون‌گروهی و بین‌گروهی کاربرد داشته باشد (عباس‌زاده، ۱۳۸۸، ص ۱۰). جهت عملیاتی کردن این متغیر در این تحقیق از دو شاخص شبکه‌های اجتماعی و هنجار اجتماعی استفاده شده است؛ و با گویه‌هایی همچون: تمایل به شرکت در جشن نیکوکاری و قرض‌الحسنه فامیلی، شرکت در جلسات سیاسی، نگرش به میزان چاپلوسی و منفعت‌طلبی در جامعه و روابط دوستی، کمک به همسایگان و دوستان در هنگام مشکلات، پول قرض دادن، رأی خود را مؤثر دانستن، احساس رضایت از زندگی و ... موردسنجش قرار گرفت.

سرمایه روان‌شناختی

ریشه مفهوم سرمایه روان‌شناختی^{۲۴} را باید در کارهای مارتین سلیگمن (۱۹۹۸) که او را به‌عنوان پدر روانشناسی مثبت‌گرا می‌شناسند جستجو کرد (هویدا و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۴۵). سلیگمن معتقد است که سرمایه انسانی و اجتماعی آشکار بوده، به‌آسانی قابل مشاهده است و می‌توان آن را به‌سادگی اندازه‌گیری و کنترل کرد. درحالی‌که سرمایه روان‌شناختی، بیشتر بالقوه بوده، اندازه‌گیری و توسعه آن دشوار است (خسروشاهی، ۱۳۹۱، ص ۱۴۶).

سرمایه روان‌شناختی عبارت است از مجموعه‌ای از صفات و توانمندی‌های مثبت افراد و سازمان‌ها که می‌توانند مانند یک منبع قوی در رشد و ارتقاء فرد و سازمان نقش داشته باشد. امیدواری، خوش‌بینی، خود کارآمدی و استقامت مؤلفه‌های سرمایه روان‌شناختی هستند (علیپور و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۱۷). امیدواری وضعیتی شناختی یا تفکری است که افراد را قادر می‌سازد که اهداف واقعی اما چالش‌برانگیز و قابل پیش‌بینی را مدون سازد و سپس به آن اهداف از طریق اراده معطوف به خود، انرژی و ادراک کنترل درونی شده دست یابد (هویدا و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۴۶). بندورا خود کارآمدی را دریافت و داوری فرد درباره مهارت‌ها و توانمندی‌های خود برای انجام کارهایی که در موقعیت‌های ویژه به آن‌ها نیاز است تعریف می‌کند. به نظر وی داشتن مهارت‌ها و دستاوردها پیش‌بینی‌کننده‌های مناسبی برای عملکرد آینده افراد نیستند، بلکه باور انسان درباره توانایی‌های خود در انجام آن‌ها بر چگونگی عملکرد خویش مؤثر است (خسروشاهی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۳۱۳). خوش‌بینی نیز اسناد درونی بالنسبه ثابت و کلی در مورد حوادث مثبت است و تاب‌آوری یا استقامت را ظرفیت روانی مثبت برای برگشت، جهش از مصیبت و تغییر مثبت در جهت پیشرفت تعریف کرده‌اند که فرد را برای پذیرش مسئولیت آماده می‌کند (علیپور و دیگران، ۱۳۹۲، ص ۱۷)؛ بنابراین سرمایه روان‌شناختی شامل درک شخص از خودش، داشتن هدف برای رسیدن به موفقیت و پایداری در برابر مشکلات تعریف می‌شود (خسروشاهی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۴۶). جهت عملیاتی کردن این متغیر از سه شاخص عزت نفس، مرکز کنترل درونی و خودکارآمدی استفاده و با گویه‌هایی همچون: احساس رضایت از خود،

احساس مفید بودن، باور برگرفتن بیشترین امتیاز در یک مسابقه، مسئولیت کارهای مربوط به خود را قبول کردن، کنترل خود را در دست داشتن، اعتقاد به مشخص بودن تقدیر انسان‌ها، تسلط بر رفتار و کردار خود و ... موردسنجش قرار گرفته است.

جامعه‌پذیری

اصطلاح جامعه‌پذیری^{۲۵} را برای اولین بار رس^{۲۶}، محقق آمریکایی به کار برد. رس جامعه‌پذیری را روندی که در آن احساس‌ها و خواسته‌های افراد به‌گونه‌ای شکل می‌گیرد که با نیازهای گروه یا جامعه دمساز و هماهنگ باشد، تعریف می‌کند (مراذزاده، ۱۳۷۲، ص ۵).

جامعه‌پذیری فرآیندی است که در آن مردم اعتقادات، ایستارها، ارزش‌ها و عادت‌های موجود در فرهنگ خود را فرامی‌گیرند. این فرآیند شامل رشد یک شخصیت معین برای هر فرد از جامعه نیز هست زیرا ویژگی‌ها و خصوصیات گروه هرگز به‌سادگی و یکسان از سوی همه مردم پذیرفته نمی‌شود ... بدین ترتیب فرآیند جامعه‌پذیری همواره یک طیف پیچیده از شخصیت‌ها را در چارچوب‌های خرده‌فرهنگ و فرهنگ پدید می‌آورد (گودرزی، ۱۳۷۲، ص ۸).

بروم و سلزینیک^{۲۷} فرآیند جامعه‌پذیری را از دو دیدگاه فرد و جامعه موردتوجه قرار داده‌اند. از دیدگاه جامعه، اجتماعی شدن فرآیندی است که طی آن افراد جدید با شیوه سازمان‌یافته زندگی و سنت جاافتاده فرهنگی خو می‌گیرند. از دیدگاه فرد، جامعه‌پذیری فرآیندی است که طی آن بشر از مرحله حیوانی به مرحله انسانی می‌رسد و یک خویشتن کسب می‌کند او از طریق کنش متقابل با دیگران، در زمینه‌های فرهنگی، هویتی مستقل به دست آورده و دارای آرمان‌ها، ارزش‌ها و خواسته‌های خاص می‌شود. نتیجه اینکه، جامعه‌پذیری دو فرآیند مکمل را شامل می‌شود: انتقال میراث فرهنگی و اجتماعی و رشد و تکامل شخصیت افراد (زنگنه، ۱۳۸۳، ص ۳۳). در نهایت نیز می‌توان جامعه‌پذیری را راهبری، مراقبت و شکل دادن انسان دانست که ضرورتاً از طریق انتظارات و کنترل‌هایی که دیگران بر وی اعمال می‌نمایند صورت می‌گیرد (مراذزاده، ۱۳۷۲، ص ۴).

مطالعه نقش مداخله‌گراییانه سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی در تأثیرگذاری فرآیند جامعه‌پذیری... ۱۰۷

در این پژوهش برای اندازه‌گیری میزان جامعه‌پذیری افراد از سه بعد مربوط به آن یعنی جامعه‌پذیری خانواده، جامعه‌پذیری گروه همسالان و جامعه‌پذیری دانشگاهی استفاده شده است؛ و در این خصوص از گویه‌هایی همچون: میزان تشویق والدین به تشویق دوباره کارها بعد از شکست، میزان توصیه والدین برای عمل به عهد و قول، آموزش مهارت‌های ارتباطی از سوی والدین، مشورت گرفتن از دوستان، توجه مدارس و دانشگاه‌ها به ایده‌های جدید و نو، میزان صمیمیت روابط افراد با اساتید و معلمان خود و ... استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

بر اساس نتایج میانگین سنی نمونه تحقیق ۲۴/۲۵ سال و دامنه سنی دانشجویان ۱۸ تا ۳۵ سال بوده است. ۴۷/۵ درصد پاسخگویان مرد و ۵۲/۵ درصد زن و ۹۱/۶ درصد نیز مجرد بوده‌اند. ۸۱/۱ درصد شهری و ۱۸/۹ درصد روستایی و از نظر مقطع تحصیلی نیز کارشناسی‌ها با ۴۵/۵ درصد، کارشناسی ارشد با ۳۸/۹ درصد و دکتری با ۱۵/۶ درصد حجم نمونه را تشکیل داده‌اند. این تعداد بر اساس سهم هر یک از مقاطع تحصیلی در جامعه آماری انتخاب شده است. از نظر رشته تحصیلی بیشترین نمونه از رشته‌های علوم انسانی با ۳۶ درصد و کمترین نمونه از رشته‌های کشاورزی با ۱۷/۴ درصد بوده است. رشته‌های علوم پایه و فنی و مهندسی نیز به ترتیب با ۲۱/۳ و ۲۴/۴ درصد نیز بقیه حجم نمونه مربوط به متغیر رشته تحصیلی را تشکیل داده‌اند.

جدول (۳): توصیف ویژگی‌های شخصی پاسخگویان

وضعیت تأهل		محل سکونت		جنسیت	
%	فراوانی	%	فراوانی	%	فراوانی
۸/۴	۳۳	۸۱/۱	۳۲۱	۴۷/۵	۱۹۰
۹۱/۶	۳۶۱	۱۸/۹	۷۵	۵۲/۵	۲۱۰
مقطع تحصیلی		رشته تحصیلی			
%	فراوانی				
۴۵/۵	۱۸۱	کارشناسی	علوم انسانی	فنی و مهندسی	کشاورزی
۳۸/۹	۱۵۵	ارشد	۱۴۲	۹۶	۷۰
۱۵/۶	۶۲	دکتری	۰/۳۶	۲۴/۴	۱۷/۴

در تحقیق حاضر برای اندازه‌گیری میزان دین‌داری دانشجویان، از ۱۳ گویه در سطح اندازه‌گیری رتبه‌ای با طیف شش‌قسمتی کاملاً موافق، موافق، تا حدی موافق، تا حدی مخالف، مخالف و کاملاً مخالف استفاده شد. نمره ۷۸ در این طیف، نشان‌دهنده بیشترین میزان دین‌داری و نمره ۱۳ نشان‌دهنده کمترین میزان دین‌داری دانشجویان است. میانگین این شاخص برای دانشجویان مطالعه شده برابر ۵۶/۰۶ بوده است؛ یعنی میزان دین‌داری دانشجویان متوسط به دست آمده است. بررسی میزان دین‌داری به تفکیک ابعاد آن نیز حاکی از این است که بیشترین میانگین مربوط به بعد تجربی است. دو بعد مناسکی و پیامدی تقریباً با هم از لحاظ میانگین برابر هستند.

جدول (۴): یافته‌های توصیفی متغیر دین‌داری و ابعاد آن

ابعاد دین‌داری	تعداد گویه‌ها	میانگین خام	میانگین درصدی
مناسکی	۵	۲۰/۹۳	۶۹/۷۶
تجربی	۴	۱۸/۳۶	۷۶/۵
پیامدی	۴	۱۶/۷۳	۶۹/۷۰
دین‌داری کل	۱۳	۵۶/۰۶	۷۱/۸۷

نتایج تحلیل همبستگی متغیر میزان دین‌داری دانشجویان و متغیرهای مستقل در جدول (۵) ارائه شده است.

جدول (۵): نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون در ارتباط با متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق

دین‌داری		متغیرهای مستقل
Sig	r	
۰/۰۰۰**	۰/۴۶۴	سرمایه اجتماعی
۰/۰۱۵*	۰/۱۳۲	سرمایه روان‌شناختی
۰/۰۰۰**	۰/۳۴۳	جامعه‌پذیری

نتایج تحلیل همبستگی بین متغیرهای تحقیق نشان داد:

۱- سرمایه اجتماعی با میزان دین‌داری دانشجویان همبستگی معنی‌دار و مستقیمی دارد. به عبارتی که هرگونه افزایش در سرمایه اجتماعی دانشجویان، به افزایش سطح دین‌داری دانشجویان کمک می‌کند. علاوه بر این نتایج، همبستگی بسیار خوبی را بین جامعه‌پذیری و میزان دین‌داری نشان داده است (جدول ۵).

۲- سرمایه روان‌شناختی با میزان دین‌داری دانشجویان ارتباط و همبستگی مثبت و معنی‌دار و مستقیمی دارد. شدت این همبستگی در قیاس با متغیرهای دیگر تحقیق، کمتر و ضعیف‌تر است؛ بنابراین با استناد به نتایج می‌توان گفت هر چه سرمایه روان‌شناختی دانشجویان افزایش یابد، بر میزان دین‌داری آنان افزوده می‌شود (جدول ۵).

۳- جامعه‌پذیری نیز با میزان دین‌داری دانشجویان رابطه مثبت و معنادار نسبتاً قوی داشته است (جدول ۵).

۴- بین بعد تجربی متغیر دین‌داری با متغیرهای سرمایه روان‌شناختی، سرمایه اجتماعی و متغیر جامعه‌پذیری رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. در این بین قوی‌ترین ارتباط را سرمایه اجتماعی و ضعیف‌ترین آن را سرمایه روان‌شناختی دارا می‌باشد (جدول ۶).

جدول (۶): نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون در ارتباط با بعد تجربی دین‌داری

و متغیرهای مستقل تحقیق

بعد تجربی		متغیرهای مستقل
Sig	r	
۰/۰۰۰**	۰/۳۶۴	سرمایه اجتماعی
۰/۰۲۶*	۰/۱۱۷	سرمایه روان‌شناختی
۰/۰۰۰**	۰/۳۵۲	جامعه‌پذیری

۵- بین بعد مناسکی متغیر دین‌داری با متغیرهای مستقل تحقیق رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. در این مورد نیز قوی‌ترین ارتباط با بعد مناسکی به سرمایه اجتماعی تعلق دارد (جدول ۷).

جدول (۷): نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون در ارتباط با بعد مناسکی دین‌داری

و متغیرهای مستقل تحقیق

بعد مناسکی		متغیرهای مستقل
Sig	r	
۰/۰۰۰**	۰/۵۰۵	سرمایه اجتماعی
۰/۰۱۷*	۰/۱۲۷	سرمایه روان‌شناختی
۰/۰۰۰**	۰/۳۷۷	جامعه‌پذیری

۶- بین بعد پیامدی متغیر دین‌داری با متغیرهای مستقل تحقیق رابطه مثبت و معنی‌دار مستقیمی وجود دارد. بدین معنا که با افزایش هر یک از متغیرهای مستقل، میزان بعد پیامدی متغیر دین‌داری برای دانشجویان نیز افزایش می‌یابد (جدول ۸).

جدول (۸): نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون در ارتباط با بعد پیامدی دین‌داری

و متغیرهای مستقل تحقیق

بعد پیامدی		متغیرهای مستقل
Sig	r	
۰/۰۰۰**	۰/۳۵۴	سرمایه اجتماعی
۰/۰۲۲*	۰/۱۲۳	سرمایه روان‌شناختی
۰/۰۰۰**	۰/۲۶۲	جامعه‌پذیری

نتایج مربوط به آزمون ضریب همبستگی بین ابعاد متغیرهای مستقل یعنی سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی با ابعاد دین‌داری نیز در جدول (۹) ارائه شده است.

جدول (۹): نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون در ارتباط با ابعاد دین‌داری

و ابعاد سرمایه اجتماعی و روان‌شناختی

مناسکی		تجربی		پیامدی		ابعاد
sig	R	sig	r	sig	r	
۰/۰۰۰**	۰/۴۶۴	۰/۰۰۰**	۰/۳۶۱	۰/۰۰۰**	۰/۳۹۴	هنجار اجتماعی
**	۰/۳۵۱	۰/۰۰۰**	۰/۲۲۷	۰/۰۰۰**	۰/۱۸۱	شبکه اجتماعی
۰/۰۰۰**	۰/۱۳۰	۰/۰۲۳*	۰/۱۱۶	۰/۰۱۵*	۰/۱۲۶	عزت نفس
**	۰/۱۷۱	۰/۰۰۷**	۰/۱۳۸	۰/۰۸۶	۰/۰۸۹	خود کارآمدی
۰/۰۰۱	۰/۰۷۳	۰/۲۰۸	۰/۰۶۵	۰/۱۴۹	۰/۰۷۶	کانون کنترل

نتایج تحلیل همبستگی بین ابعاد متغیرها نشان می‌دهد:

۱- بین ابعاد متغیر سرمایه اجتماعی، یعنی هنجار اجتماعی و شبکه اجتماعی با ابعاد متغیر دین‌داری، یعنی بعد پیامدی، تجربی و مناسکی رابطه مثبت و مستقیمی وجود دارد. بدین معنا با افزایش سطح هر یک از ابعاد سرمایه اجتماعی، یعنی هنجار اجتماعی و شبکه اجتماعی، ابعاد متغیر دین‌داری نیز افزایش می‌یابند.

۲- در بین ابعاد سرمایه روان‌شناختی، بعد عزت نفس با هر سه بعد دین‌داری، یعنی پیامدی، تجربی و مناسکی رابطه معنادار و مستقیمی دارد. رابطه عزت نفس با این سه بعد در سطح ۰/۰۵ درصد معنادار است.

۳- بین بعد خودکارآمدی سرمایه روان‌شناختی با ابعاد تجربی و مناسکی متغیر دین‌داری رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد. این رابطه در بالاترین سطح قرار دارد؛ اما بین بعد خودکارآمدی با بعد پیامدی متغیر دین‌داری رابطه‌ای دیده نشده است.

۴- نتایج مربوط به تحلیل همبستگی همچنین بیانگر آن بود که هیچ رابطه‌ای بین بعد کانون کنترل متغیر سرمایه روان‌شناختی با ابعاد دین‌داری، یعنی پیامدی، تجربی و مناسکی وجود ندارد.

نتایج آزمون آنالیز واریانس (ANOVA) مربوط به تفاوت میانگین دین‌داری در مقاطع تحصیلی مختلف دانشجویان، نشان داد که علیرغم معناداری مقدار آماره مبنی بر تفاوت میانگین‌های مقاطع تحصیلی، میزان دین‌داری مقاطع کارشناسی و دکتری نزدیک به هم است؛ و تنها میزان دین‌داری مقطع کارشناسی ارشد تفاوت زیادی با دیگر میانگین‌ها دارد. باین‌وجود و با توجه به نتایج به‌دست‌آمده می‌توان گفت که مقطع تحصیلی دانشجویان بر میزان دین‌داری آنان مؤثر می‌باشد.

جدول (۱۰): نتایج آزمون آنالیز واریانس

مقدار آماره sig	انحراف استاندارد	میانگین دین‌داری	مقطع تحصیلی
۰/۰۰۰	۱۱/۶۴	۵۸/۷۳	کارشناسی
	۱۵/۷۵	۵۲/۸۳	کارشناسی ارشد
	۱۲/۶۳	۵۶/۲۴	دکتری

نتایج آزمون T-Test نیز نشان داد که بین میزان دین‌داری دختران و پسران دانشجوی رابطه معناداری وجود دارد. به عبارتی متغیر جنسیت در تعیین میزان دین‌داری مؤثر می‌باشد. نتایج آزمون نشان داد که میانگین دختران دانشجوی در متغیر دین‌داری به صورت معناداری بیشتر از پسران است.

جدول (۱۱): نتایج آزمون تی تست دو نمونه‌ای برای ارزیابی میانگین دین‌داری

جنسیت	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	T	سطح معناداری
مرد	۵۲/۴۳	۱۵/۸۰	۱/۱۸	-۵/۰۱۶	۰/۰۰۰
زن	۵۹/۵۵	۱۰/۸۵	۰/۷۷		

در نهایت نیز به بررسی میزان تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم متغیرهای مدل تحلیلی تحقیق پرداخته شده و برای درک بهتر در جدول (۱۱) ارائه شده است.

جدول (۱۲): تأثیرات مستقیم، غیرمستقیم و کل متغیرهای مستقل تحقیق بر متغیر وابسته دین‌داری

متغیرهای مستقل	اثرات مستقیم	اثرات غیرمستقیم	اثرات کل	میزان تبیین شده	میزان تبیین نشده
جامعه‌پذیری	۰/۱۸۰	۰/۱۴۲	۰/۳۲۲	۰/۲۲	۰/۷۸
سرمایه اجتماعی	۰/۴۰۲	-	۰/۴۰۲		
سرمایه روان‌شناختی	۰/۰۹۶	-	۰/۰۹۶		

نتیجه تحلیل مسیر صورت گرفته نشان می‌دهد؛ متغیر جامعه‌پذیری به صورت مستقیم ۰/۱۸ درصد بر متغیر وابسته و از طریق سازه‌های سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی ۰/۱۴ درصد و در کل نیز حدود ۰/۳۲ درصد بر میزان دین‌داری تأثیر گذاشته است. نتایج همچنین بیانگر تأثیر مستقیم ۰/۴۰ درصدی متغیر سرمایه اجتماعی و ۰/۰۹ درصدی متغیر سرمایه روان‌شناختی بر میزان دین‌داری بوده است.

جمع بندی

نتایج تحقیق حاضر نشان داد: همبستگی کاملاً معنی‌دار و مستقیمی بین دین‌داری و سرمایه اجتماعی، سرمایه روان‌شناختی و مؤلفه‌های آن‌ها و همچنین بین دین‌داری با جامعه‌پذیری وجود دارد؛ به عبارت دیگر افزایش سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های آن یعنی، شبکه اجتماعی و هنجار اجتماعی و افزایش سرمایه روان‌شناختی و مؤلفه‌های آن یعنی، عزت نفس، خودکارآمدی و کانون کنترل و همچنین افزایش جامعه‌پذیری با افزایش میزان دین‌داری دانشجویان همراه است. کورین اسمیت (۲۰۰۳) ماهیت سرمایه اجتماعی ایجادشده از طریق دین را در مقایسه با سایر انواع سرمایه از نظر کمی و کیفی متمایز می‌داند و معتقد است که سرمایه اجتماعی مذهبی از نظر کمیت، پایداری، دامنه و ظرفیت موجود در آن، به مراتب بیشتر و وسیع‌تر از دیگر انواع سرمایه است. به عبارت کلی‌تر دین‌داری و شرکت در مراسم و آیین‌های مذهبی می‌تواند موجب ترویج و استحکام عقاید، ارزش‌ها و هنجارهایی شود که تشکیل سرمایه اجتماعی را ترغیب می‌کنند. کاندلند نیز مطرح می‌سازد که دین از طریق ایجاد شبکه‌های اجتماعی و خانوادگی، ارتباط با سایر هم‌نوعان، وظیفه‌شناسی، احترام نسبت به دیگران، صداقت و اعمال هنجارهای همبستگی، می‌تواند مبنای سرمایه اجتماعی قلمداد گردد. یافته‌های این تحقیق نیز تأییدی است بر مطالعه این دانشمندان.

نتایج حاصل از پژوهش حاضر همچنین، با یافته‌های پژوهشی ربانی و گنجی که رابطه مستقیم قوی و معناداری را بین سرمایه اجتماعی و دین‌داری نشان دادند هم‌خوانی دارد. علاوه بر این نتایج تحقیقات آزاد ارمکی، گنجی، رستگار خالد، اعظم^{۲۸} و همکارانش و کینگ و فورو نیز با نتایج پژوهش حاضر هم‌سوئی دارند.

یکی دیگر از نتایج تحقیق حاضر، وجود همبستگی معنی‌دار و مستقیم بین ابعاد سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی با مؤلفه‌های مربوط به متغیر دین‌داری یعنی، بعد مناسکی، بعد تجربی و بعد پیامدی است. در این مورد مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی یعنی، هنجار اجتماعی و شبکه اجتماعی دارای همبستگی بالایی با ابعاد متغیر دین‌داری است. این همبستگی در سطح ۰/۰۱ درصد معنادار است. همچنین اینکه مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی به‌صورت کلی بیشترین همبستگی را با بعد مناسکی از خود نشان دادند. در مورد مؤلفه‌های سرمایه روان‌شناختی یعنی، عزت نفس، خودکارآمدی و کانون کنترل باید گفت که بعد کانون کنترل با هیچ‌یک از ابعاد دین‌داری یعنی، پیامدی، تجربی و مناسکی رابطه‌ای را نشان نداد. همچنین بین بعد خودکارآمدی سرمایه روان‌شناختی و بعد پیامدی دین‌داری نیز رابطه‌ای دیده نشد. بعد عزت نفس با همه ابعاد دین‌داری یعنی، پیامدی، تجربی و مناسکی رابطه مستقیم و معناداری را نشان داد. در این مورد بعد عزت نفس سرمایه روان‌شناختی بیشترین همبستگی را با بعد پیامدی متغیر دین‌داری از خود نشان داد. به‌علاوه اینکه میزان همبستگی این بعد با ابعاد تجربی و مناسکی نیز در حد مطلوبی قرار داشت. بعد خودکارآمدی سرمایه روان‌شناختی نیز با ابعاد تجربی و مناسکی دین‌داری در سطح ۰/۰۱ درصد همبستگی مثبت و معناداری را نمایان ساخت.

همچنین یافته‌های تحقیق با چارچوب نظری تحقیق هم‌سوئی دارد، در این ارتباط به چند مورد اشاره می‌شود؛ به‌زعم و بر مذهب می‌تواند شبکه اعتمادی در بین افراد جامعه ایجاد کند که برای روابط تجاری و مبادله‌های اقتصادی نیز ضروری باشد. لوین و الیسون نیز معتقدند که دین‌داری از طریق مکانیسم پیوندهای اجتماعی و حمایت رسمی و غیررسمی به سلامت مثبت جامعه منجر می‌گردد. آن‌ها بیان می‌کنند که حداقل بخشی از روابط مشاهده‌شده بین اهتمام دینی و سلامت روانی ناشی از نقش جماعت‌ها و گروه‌های دینی در فراهم کردن پیوندها و حمایت‌های اجتماعی برای مؤمنین باشد. مید نیز نگرش دینی را ناشی از انگیزه ذاتی برای مراودت می‌داند. به عقیده وی این انگیزه موجب نوعی گرایش و توانایی انسان می‌شود که او را به‌سوی گسترش حوزه ارتباطات خود با مردم می‌کشاند و همین امر موجب می‌شود که آیین‌های دینی گسترش

یابند که این خود به عمومیت یافتن امر دینی منجر می‌گردد. همبستگی معنادار بین سرمایه اجتماعی، سرمایه روان‌شناختی و جامعه‌پذیری و دین‌داری و همچنین بین ابعاد این متغیرها یعنی، هنجار اجتماعی، شبکه اجتماعی، عزت نفس و خودکارآمدی با دین‌داری نظر آنان را تأیید می‌کند.

در نهایت نتیجه تحلیل مسیر صورت گرفته نشان داد که متغیر جامعه‌پذیری به صورت مستقیم ۰/۱۸ درصد بر متغیر وابسته و از طریق سازه‌های سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی ۰/۱۴ درصد و در کل نیز حدود ۰/۳۲ درصد بر میزان دین‌داری تأثیر گذاشته است. نتایج همچنین بیانگر تأثیر مستقیم ۰/۴۰ درصدی متغیر سرمایه اجتماعی و ۰/۰۹ درصدی متغیر سرمایه روان‌شناختی بر میزان دین‌داری بود.

در کل به لحاظ نتایج یادشده، هرچند میزان دین‌داری در حد مطلوبی قرار دارد اما به منظور حفظ و استمرار این ویژگی و همچنین افزایش میزان آن در افراد مورد مطالعه، می‌توان پیشنهادهای زیر را ارائه داد:

۱- افزایش سرمایه اجتماعی: از عوامل تأثیرگذار بر میزان دین‌داری، شبکه‌ها و هنجارهای اجتماعی افراد است. این دو بعد از اصلی‌ترین عناصر سرمایه اجتماعی هستند که روابط اجتماعی بین افراد را تشکیل می‌دهند و زمینه‌ساز مشارکت میان اعضای یک گروه کاری و جامعه می‌باشند. در این راستا تقویت، تشکیل و کمک به تشکیل نهادهای اجتماعی، مذهبی و جلب مشارکت افراد، اعتمادسازی و شفافیت، تقویت نگرش‌ها و پنداشت‌های مثبت، تقویت ارزش‌های مذهبی عام جامعه توصیه می‌شود.

از طرفی دیگر روابط اجتماعی و عمل متقابل می‌توانند فرصت بهره‌مندی از شبکه‌های مختلف ارتباطی را فراهم سازد که به نوبه خود ممکن است شرایط و فرصت‌هایی را برای شناخت باورها و عقاید مذهبی برای افراد فراهم آورد. در این مورد افزایش روحیه کمک به دیگران، تشویق و تشکیل گروه‌ها و احزاب مختلف، تشویق به ایجاد ارتباط با غیر هم‌زبانان و ایجاد اعتمادسازی توصیه می‌شود.

۲- افزایش سرمایه روان‌شناختی: از دیگر عوامل تأثیرگذار بر دین‌داری و میزان آن سرمایه روان‌شناختی و ابعاد آن یعنی خودکارآمدی و عزت نفس است. در این مورد

می‌توان با افزایش اعتماد به نفس افراد جامعه و ایجاد حس خود ارزشی در بین افراد به تقویت این سرمایه کمک نمود. می‌توان با ایجاد کلاس‌های آموزشی و تقویت مهارت‌های افراد و همچنین تضمین آینده افراد و ایجاد امیدواری و حس خوش‌بینی به آینده نیز درصد افزایش سرمایه روان‌شناختی و ابعاد آن برآمد.

۳- تصحیح روند جامعه‌پذیری: جامعه‌پذیری افراد نیز به صورت مستقیم و غیرمستقیم با متغیر دین‌داری و مؤلفه‌های آن در ارتباط است و بر آن‌ها تأثیر می‌گذارد. از این رو پیشنهاد می‌شود در روند جامعه‌پذیری فرزندان دقت بیشتری شود و سعی بر آن باشد تا فرزندان و افراد جامعه با هنجارها و قواعد موجود در جامعه به درستی آشنا گردند. در این زمینه علاوه بر توجه والدین و خانواده‌ها، نظام‌های آموزشی نیز باید در جهت فراهم ساختن بهترین بستر برای جامعه‌پذیری افراد جامعه را تلاش نمایند و با برگزاری رده‌های آموزشی به این مهم کمک نمایند.

یادداشت‌ها

-
1. Religion
  2. Religiosity
  3. Emile Durkheim
  4. Peterson
  5. Max weber
  6. J.G. Frazer
  7. K.Smit
  8. Myers
  9. Levin & Elison
  10. Candland
  11. Ritual
  12. Social Behaviors
  13. Accommodation
  14. Allport
  15. Rogers
  16. Maslow & Bandora
  17. Jung
  18. Self-efficacy
  19. Azam
  20. King & Furrow
  21. Face validity

22. Social capital
23. Putnam
24. Psychological capital
25. Sociability
26. Ross
27. Brom & Selznik
28. Azam

کتابنامه

- آزاد ارمکی، تقی و گزلی‌زاده، حسین (۱۳۹۱)، مناسک و رفتارهای دینی در بین دانش‌آموزان، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات فرهنگی و ارتباطات، سال هشتم، شماره ۲۷، صص ۳۶-۱۲.
- احمدی، یعقوب (۱۳۸۸)، وضعیت دین‌داری و نگرش به آینده دین در میان نسل‌ها (مطالعه موردی شهر سنندج)، نشریه معرفت فرهنگی اجتماعی، سال اول، شماره ۱، صص ۴۴-۱۷.
- ادیب بهروز، امیر مجتبی (۱۳۸۹)، بررسی وضعیت دین‌داری دانش‌آموزان شهر قم، فصلنامه مطالعات فرهنگی اجتماعی، پیش‌شماره دوم، صص ۵۲-۲۹.
- امام‌جمعه‌زاده، سید جواد و همکاران (۱۳۸۹)، بررسی رابطه دین‌داری و مشارکت سیاسی دانشجویان دانشگاه اصفهان، پژوهشنامه علوم اجتماعی، سال ششم، شماره ۱، صص ۳۴-۷.
- امین بیدختی، علی‌اکبر و شریفی، نوید (۱۳۹۱)، بررسی نقش مداخله‌گرایانه سازه سرمایه اجتماعی در رابطه بین دین‌داری و احساس امنیت اجتماعی، پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، سال اول، شماره ۳، صص ۳۸-۱۳.
- امام‌زمانی، فریبا و فولادیان، احمد (۱۳۹۱)، تأثیر شیوه‌های جامعه‌پذیری دینی در خانواده بر دین‌داری نوجوانان، فصلنامه تخصصی فقه و تاریخ تمدن، سال هشتم، شماره ۳۱، صص ۵۶-۳۳.
- افشانی، سید علیرضا و همکاران (۱۳۹۰)، مقایسه میزان سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه یزد و اصفهان، نشریه تحلیل اجتماعی نظم و نابرابری اجتماعی، شماره ۶۰، صص ۱۸۰-۱۵۷.
- بهادری خسروشاهی، جعفر و همکاران (۱۳۹۱)، رابطه سرمایه روان‌شناختی با سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه تبریز، مجله تخصص پژوهش و سلامت، دوره ۲، شماره ۱، صص ۱۵۳-۱۴۵.

مطالعه نقش مداخله‌گرایی سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی در تأثیرگذاری فرآیند جامعه‌پذیری... ۱۱۹

بهادری خسروشاهی، جعفر و همکاران (۱۳۹۱)، رابطه سرمایه روان‌شناختی و ویژگی‌های شخصیتی با رضایت شغلی در کتابداران کتابخانه‌های عمومی شهر تبریز، دو ماهنامه پژوهنده، سال هفدهم، شماره ۶، صص ۳۱۸-۳۱۲.

تنهایی، حسین ابوالحسن. (۱۳۹۰). جامعه‌شناسی دینی در شرق باستان. چاپ دوم. تهران: بهمن برنا.

جی واتسن، پل (۱۳۷۷)، روانشناسی دین در جوامع مسلمین، ترجمه: پونه بناکار حقیقی، نشریه قبسات، شماره ۸ و ۹، صص ۷۱-۵۲.

جلالی مقدم، مسعود (۱۳۷۹)، آرای جامعه‌شناسان بزرگ درباره دین. نشر مرکز. چراغی، مونا و مولوی، حسین (۱۳۸۵)، رابطه بین ابعاد مختلف دین‌داری و سلامت عمومی در دانشجویان دانشگاه اصفهان، مجله پژوهش‌های تربیتی و روان‌شناختی دانشگاه اصفهان، سال دوم، شماره ۳، پیاپی ۶، صص ۲۲-۱.

حسامی، افضل (۱۳۸۸)، قرآن و جامعه‌پذیری، نشریه معرفت، سال هجدهم، شماره ۱۴۶، صص ۵۶-۳۷.

خدایاری فرد، محمد و همکاران (۱۳۹۱)، بررسی رابطه دین‌داری با موفقیت کارآفرینان ایرانی، فصلنامه توسعه کارآفرینی، سال پنجم، جلد ۴، صص ۲۵-۷.

خدایاری فرد، محمد (۱۳۸۵)، آماده‌سازی و هنجاریابی مقیاس سنجش دین‌داری در جامعه دانشجویی کشور، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.

دعایی، حبیب‌الله و فرزانه حسن‌زاده، ژاله (۱۳۹۱)، نقش تعدیل‌کنندگی سنوات کاری بر روابط بین سرمایه روان‌شناختی و جامعه‌پذیری افراد، نشریه چشم‌انداز مدیریت دولتی، شماره ۹، صص ۷۲-۵۵.

دباغی، پرویز (۱۳۸۸)، بررسی نقش معنویت و مذهب در سلامت، مجله دانشکده پیراپزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، سال چهارم، شماره ۱، صص ۴-۱.

دهشیری، محمدرضا (۱۳۸۸)، رسانه و فرهنگ‌سازی، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره دوم، شماره ۸، صص ۲۰۸-۱۷۹.

ریبعی، علی و صادق‌زاده، حکیمه (۱۳۹۰)، بررسی رابطه سرمایه اجتماعی بر کارآفرینی، فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی، سال یازدهم، شماره ۴۱، صص ۲۲۱-۱۹۱.

ربانی، علی و گنجی، محمد (۱۳۸۷)، تحلیلی بر رابطه دین‌داری و سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه اصفهان، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۴۱، صص ۶۶-۳۵.

۱۲۰ دین و ارتباطات، سال بیستم و دوم، شماره اول (پیاپی ۴۷) - بهار و تابستان ۱۳۹۴

- رستگار خالد، امیر (۱۳۹۲)، سرمایه اجتماعی خانواده و دین‌داری جوانان، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره ششم، شماره ۳، صص ۸۶-۵۵.
- رضا دوست، کریم (۱۳۹۰)، بررسی جامعه‌شناسی برخی از عوامل مؤثر بر میزان دین‌داری (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه شهید چمران اهواز)، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۱۰، صص ۳۸-۱.
- ربانی، رسول و طاهری، زهرا (۱۳۸۷)، تبیین جامعه‌شناختی میزان دین‌داری و تأثیر آن بر سرمایه اجتماعی در بین ساکنان شهر جدید بهارستان اصفهان، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۲، صص ۹۱-۱۳۰.
- زین‌آبادی، مرتضی (۱۳۸۶)، جامعه‌پذیری حجاب، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان، سال دهم، شماره ۳۸، صص ۲۲۰-۱۸۰.
- زنگنه، محمد (۱۳۸۳)، بررسی عوامل فرهنگی مؤثر بر جامعه‌پذیری نوجوانان و جوانان (مطالعه موردی: دانش‌آموزان مقاطع راهنمایی و متوسطه استان بوشهر)، نامه پژوهش فرهنگی، سال هشتم، دوره جدید، شماره ۷، صص ۵۷-۲۹.
- شجاعی زند، علی‌رضا (۱۳۹۱)، روندهای شکل‌گیری دین‌داری، مجله علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، سال نهم، صص ۱۰۲-۷۷.
- شعاع کاظمی، مهرانگیز و مؤمنی جاوید، مهرآور (۱۳۹۰)، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال نوزدهم، دوره جدید، شماره ۱۲، صص ۱۶۹-۱۹۰.
- صدری، محمدرضا و همکاران (۱۳۸۴)، نقش دین (توکل به خدا) در بهداشت روانی، فصلنامه تازه‌های روان‌درمانی، سال دهم، شماره ۳۷-۳۸، صص ۱۰۹-۹۰.
- عباس‌زاده، محمد و مقتدایی، لیلا (۱۳۸۸)، بررسی جامعه‌شناختی تأثیر سرمایه اجتماعی بر دانش‌آفرینی، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره دهم، شماره ۱، صص ۲۸-۳.
- علوی، سید حمیدرضا (۱۳۸۵)، بررسی رفتار دینی و عوامل مرتبط با آن در نوجوانان دبیرستان‌های کرمان، نشریه تربیت اسلامی، شماره ۲، صص ۱۶۴-۱۴۳.
- علیزاده اقدم، محمدباقر و همکاران (۱۳۹۲)، بررسی رابطه عمل به احکام اسلامی و سرمایه اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه تبریز، مجله راهبرد توسعه، شماره ۳۵، صص ۱۶۳-۱۲۵.
- علیپور، احمد و همکاران (۱۳۹۲)، بررسی اثربخشی مدل مداخله سرمایه روان‌شناختی بر سلامت کارشناسان شاغل در شرکت ایران‌خودرو دیزل، دوماهنامه سلامت کار ایران، دوره ۱۰، شماره ۴، صص ۲۴-۱۶.

مطالعه نقش مداخله‌گرایانه سرمایه اجتماعی و سرمایه روان‌شناختی در تأثیرگذاری فرآیند جامعه‌پذیری... ۱۲۱

- فقیهی، علی‌نقی و همکاران (۱۳۸۵)، بررسی الگوی دین‌داری از منظر قرآن و سنت، فصلنامه اندیشه دینی دانشگاه شیراز، شماره ۱۹، صص ۷۰-۴۱.
- قربانعلی پور، مسعود و همکاران (۱۳۸۹)، تعیین رابطه بین دین‌داری با سخت رویی روان‌شناختی، دو فصلنامه علمی - تخصصی مطالعات اسلام و روانشناسی، سال چهارم، شماره ۶، صص ۷۴-۶۳.
- کتابی، محمود و همکاران (۱۳۸۳)، دین، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی فرهنگی، نشریه جامعه‌شناسی کاربردی، شماره ۱۷، صص ۱۹۲-۱۶۹.
- کلاکی، حسن (۱۳۸۷)، بررسی مقایسه میزان تدین جوانان و ابعاد آن در سه پایگاه اجتماعی بالا، متوسط و پایین، نامه پژوهش فرهنگی، شماره ۱۱، صص ۱۳۸-۱۰۷.
- گنجی، محمد و هلالی ستوده، مینا (۱۳۹۰)، رابطه گونه‌های دین‌داری و سرمایه اجتماعی (رویکرد نظری و تجربی در بین مردم شهرستان کاشان)، نشریه جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست و دوم، شماره دوم، صص ۱۲۰-۹۵.
- گنجی، محمد (۱۳۸۳)، تبیین وضعیت دین‌داری دانشجویان دانشگاه اصفهان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
- گودرزی، منصور (۱۳۷۲)، پایدار کردن جامعه‌ها: جامعه‌پذیری، رشد آموزش علوم اجتماعی، شماره ۱۸، صص ۲۱-۸.
- گائینی، ابوالفضل (۱۳۸۴)، جامعه‌پذیری در سازمان با رویکرد اسلامی، فصلنامه بصیرت، شماره ۳۶، صص ۵۶-۴۱.
- لهسایی‌زاده، عبدالعلی و همکاران (۱۳۸۳)، بررسی عوامل اجتماعی - اقتصادی مؤثر بر پایداری به ارزش‌های دینی (مطالعه موردی: دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر شیراز)، مجله علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، شماره اول، صص ۵۶-۳۳.
- مراذاده، فرهاد (۱۳۷۲)، جامعه‌پذیری، نشریه علوم اجتماعی، رشد آموزش علوم اجتماعی، شماره ۱۷۰، صص ۱۱-۴.
- مهدوی، محمدصادق و رحمانی خلیلی، احسان (۱۳۸۷)، بررسی تأثیر دین‌داری بر مشارکت اجتماعی شهروندان تهرانی، پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، سال دوم، شماره ۴، صص ۲۹-۵.
- موحد، مجید و دسترنج، منصوره (۱۳۸۹)، مطالعه زمینه‌های مرتبط با جامعه‌پذیری در خانواده و عزت نفس زنان متأهل، فصلنامه زن و جامعه، سال اول، شماره ۳، صص ۷۶-۶۳.

نازک تبار، حسین و همکاران (۱۳۸۵)، نقش دین‌داری در ممانعت از بزهکاری جوانان شهر تهران، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۲، صص ۲۵۷-۲۳۳.

نازک تبار، حسین و ویسی، رضا (۱۳۸۷)، واکاوی رابطه سرمایه اجتماعی با تحصیل فرزندان، فصلنامه فرایند مدیریت و توسعه، شماره ۶۹، صص ۱۴۹-۱۲۱.

هویدا، رضا و همکاران (۱۳۹۱)، رابطه سرمایه روان‌شناختی و مؤلفه‌های تعهد سازمانی، مجله پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری، سال دوم، شماره ۲، صص ۴۳-۵۶.

هدایتی، بنت‌الهدی و همکاران (۱۳۸۷)، بررسی تأثیر آموزش اسلام محور به والدین بر عزت نفس نوجوانان، دو فصلنامه مطالعات اسلام و روان‌شناسی، سال اول، شماره ۲، صص ۱۳۸-۱۱۷.

Azam, Afshan & et.al (2010), "Impact of 5-D of Religiosity on Diffusion Rate of Innovation", International Journal of Business and Social Science, Vol. 2, No. 17, pp. 177-185.

Ebstone King, Pamela & Furrow, James (2008), "Religion as a resource for positive youth development: Religion, Social Capital, and moral outcomes", Psychology of Religion and Spirituality, vol. 1, pp. 34-49.

Harison, Victoria (2006), "The pragmatics of defining religion in a multi-cultural world", International Journal for Philosophy of Religion, Volume 59, Issue 3, pp 133-152.

Kucukan, Talip (2000), "Can Religiosity be Measured? Dimensions of Religious Commitment: Theories Revisited", ULUDAĞ University, Seminary, Issue. 9, Volume. 9.

Zhang, li (2008), "Religious Affiliation, Religiosity, and Male and Female Fertility", Demographic Research, Vol. 18, Article 8, pp. 233-262.